

MODERNIZM W EUROPIE ■ MODERNIZM W GDYNI

Architektura lat międzywojennych i jej ochrona

Międzynarodowa konferencja naukowa

**„Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni.
Architektura lat międzywojennych i jej ochrona”**

pod honorowym patronatem

Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

odbyła się w Gdyni w dniach 27-29 września 2007 r.

Organizator konferencji:

Miasto Gdynia

Współorganizatorzy konferencji:

Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej

Polski Komitet Narodowy ICOMOS

Komisja Teorii Konserwatorskiej

International Council on
Monuments and Sites

Conseil International
des Monuments et des Sites

Patronat:

Documentation and Conservation of Modern Movement DOCOMOMO

do.co.mo.mo_

Patroni medialni konferencji:

ARCHITEKTURA

RENOWACJE
I ZABYTKI

gazeta

MODERNIZM W EUROPIE

■ MODERNIZM W GDYNI

ARCHITEKTURA LAT MIĘDZYWOJENNYCH I JEJ OCHRONA

Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni
Architektura lat międzywojennych i jej ochrona

Redakcja naukowa

Maria Jolanta Sołtysik

Robert Hirsch

Kolegium redakcyjne

Marek Stępa

Robert Hirsch

Maria Jolanta Sołtysik

Anna Baranowska

Recenzenci

Prof. dr hab. inż. arch. Romana Cielątkowska

Prof. dr hab. inż. arch. Jadwiga Roguska

Tłumaczenia z języka angielskiego

Wojciech Krzyżanowski

Mieczysław Samogyi

© Urząd Miasta Gdyni i autorzy artykułów

Wszystkie prawa zastrzeżone

Ilustracje do książki zostały dostarczone przez autorów
poszczególnych artykułów i zamieszczone są na ich odpowiedzialność

Wydawca

Miasto
Gdynia

Urząd Miasta Gdyni
al. Marszałka Piłsudskiego 52/54
81-382 Gdynia,
tel. 0-58 66 88 000
fax 0-58 62 09 798
www.gdynia.pl
e-mail: umgdynia@gdynia.pl

Gdynia 2009

Projekt okładki i opracowanie graficzne książki
Elżbieta Domarus

ISBN 978-83-907114-3-0

Publikacja, którą mam przyjemność przedstawić, prezentuje efekty międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej architekturze okresu międzywojennego oraz zagadnieniom jej ochrony.

Gdynia ma szczególne powody, dla których stała się we wrześniu 2007 roku gospodarzem wspomnianego wydarzenia. Jednorodna, przemyślana i konsekwentna koncepcja architektoniczna centrum naszego miasta, projektowanego w głównej mierze w latach dwudziestych i trzydziestych, skupia jak w soczewce charakterystyczne znamiona międzywojennego modernizmu, cechując się jednocześnie dbałością o jej funkcjonalność.

Niepowtarzalny kompleks architektoniczny, zachowany w Gdyni w stanie niemal niezmienionym, jest dla mieszkańców naszego miasta powodem do dumy, a dla odwiedzających nas gości obiektem zainteresowania i unikalną atrakcją. Rolą współczesnych gdynian jest zatem nie tylko organizowanie przestrzeni miasta z dbałością i troską o zachowanie jej charakteru i niepowtarzalnego uroku, ale także upowszechnianie wiedzy na temat międzywojennego modernizmu.

Jestem przekonany, iż lektura niniejszego opracowania dostarczy Państwu wielu inspiracji.

Gdynia 2009 r.

*Prezydent Gdyni
Wojciech Szczurek*

WPROWADZENIE

Oddawana do rąk Czytelników książka „Modernizm w Europie – modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona” wpisuje się w bardzo żywą ostatnio dyskusję nad badaniem i ochroną architektury modernistycznej. Problematyka ta wydaje się dziś tak istotna i aktualna, że jest tematem nie tylko głośnych publikacji, ale też całego cyklu konferencji naukowych, odbywających się od kilku lat w różnych miastach polskich: Gdańsku (2004), Gliwicach (2005), Poznaniu (2007), Gdyni (2007) i Lublinie (2008). Również w Europie i na świecie zagadnienie to jest przedmiotem ważkich debat, a wymiana doświadczeń w tym względzie odbywa się w ramach stworzonej w tym celu międzynarodowej organizacji o światowym zasięgu - Documentation and Conservation of Modern Movement (Do.Co.Mo.Mo.).

Wydaje się że Gdynia, jak żadne inne miasto w Europie, stanowi idealne miejsce dla tego typu działań i dociekań. Sama przecież jest dzieckiem rodzącego się modernizmu, a jej kształt przestrzenny i architektura daje wyraziste świadectwo tamtej epoce. Ważnym wydarzeniem w tym kontekście była więc konferencja na temat ochrony europejskiego dziedzictwa lat międzywojennych, która miała miejsce w Gdyni we wrześniu 2007 r., a której efektem jest ta właśnie publikacja. Nie ma ona ambicji monografii, stanowi jednak przedstawienie wielowątkowych prac historycznych i konserwatorskich podejmowanych w tej dziedzinie w różnych ośrodkach europejskich. Publikacja składa się z dwóch części – pierwszej, poświęconej przedstawieniu wzorców i ikon modernizmu lat 20-tych i 30-tych oraz drugiej, obejmującej zagadnienia teorii i praktyki ochrony tej spuścizny. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że przedstawiane artykuły zawierają w całości poglądy poszczególnych autorów i nie zawsze są do końca zgodne z punktem widzenia redaktorów i recenzentów. Ilustracje zaś zostały dostarczone przez autorów i zamieszczone na ich odpowiedzialność.

Część pierwszą książki otwierają dwa artykuły o tematyce urbanistycznej. Wanda Kononowicz wprowadza nas w istotę modernistycznej koncepcji miasta i jego rozwoju, a Jadwiga Roguska przedstawia głośne, międzywojenne projekty centrów wielkich miast, które – mimo iż często nie doczekały się realizacji – stanowiły inspirację ideową dla wielu pokoleń architektów. Następnie Andrzej Krzysztof Olszewski otwiera ciąg artykułów dotyczących nurtów stylowych modernizmu w Europie i na świecie, omawiając wpływ amerykańskiej idei form opływowych na architekturę europejską. Kontynuując ten wątek Henrieta Moravčíková przedstawia w ujęciu przekrojowym rozwój architektury funkcjonalizmu w Słowacji, Eugenij Morozow pisze o modernistycznym obliczu Białorusi, a Renāte Čaupale wskazuje na podobieństwa form w architekturze Łotwy, Czechosłowacji i Polski w początkach XX w. Natomiast wybitną rolę architektów awangardy francuskiej i holenderskiej w kształtowaniu oblicza europejskiego modernizmu podkreślają w swych tekstach Weronika Wiśniewska i Magdalena Mostowska.

Z kolei Maria Jolanta Sołtysik rozpoczyna blok tematyczny poświęcony Gdyni, analizując wielowątkowe związki ideowe gdyńskiej architektury z architekturą europejską. Jakub Lewicki omawia pierwsze plany urbanistyczne wykonane dla Gdyni przez Romana Felińskiego w kontekście całej twórczości tego architekta, a Aleksander Buriak zaznacza obecność stylu Art Déco w gdyńskiej architekturze. Na widoczne analogie między modernizmem gdyńskim i modernizmem łódzkim zwraca uwagę Joanna Olenderek, otwierając tym samym prezentację modernistycznego dziedzictwa innych miast i regionów. I tak, koncepcje planistyczne międzywojennego Poznania przedstawia Grażyna Kodym-Kozaczko oraz Mieczysław Kozaczko, słynna Poznańska Wystawa Krajowa jest tematem analiz porównawczych autorstwa Hanny Grzeszczuk-Brendel, zaś awangardową architekturę gmachów publicznych Górnego Śląska przedstawia Ryszard Nakonieczny. Z kolei szkic do dziejów modernizmu na terenie dawnych Prus Wschodnich kreśli Jan Salm, a walory architektoniczne popularnego uzdrowiska pomorskiego w Ciechocinku omawia Waldemar Affelt i Aldona Nocna. Ta część tomu kończy się tekstem Adama Szymskiego, stanowiącym podsumowanie i głos w dyskusji nad terminologią modernizmu.

Drugą część książki otwiera artykuł Bogusława Szymgina, podnoszący bardzo aktualne i ważne pytania o kryteria i zasady ochrony architektury modernistycznej. Podkreślenie wagi tych pytań znajdujemy także w artykule Marcina Gawlickiego i Tomasza Błyskosza, wskazujących jednocześnie na pożądaną strategię działań konserwatorskich. Problemy te porusza również Maria Jolanta Żychowska, zwracając uwagę na pilną potrzebę ratowania niektórych cennych lecz niszczących obecnie budowli modernistycznych. Autorzy kolejnych tekstów relacjonują sposób w jaki poszczególne środowiska radzą sobie z ochroną tego dziedzictwa. Jos Tomlow prezentuje wyniki warsztatów studenckich dotyczących rewaloryzacji słynnego bauhausowskiego osiedla Törten w Dessau, Mark Watson przedstawia efekty przeprowadzonej adaptacji architektury przemysłowej Wielkiej Brytanii, Zuzana Labudová pisze o ochronie architektury międzywojennej w Koszycach, a Jadwiga Urbanik pisze o rewaloryzacji hotelu WUWA autorstwa Hansa Scharouna we Wrocławiu.

Dorobek konserwatorski Gdyni omawia w swym artykule Robert Hirsch, podkreślając znaczące osiągnięcia gdyńskiego środowiska konserwatorskiego, a także mecenat i przychylność władz miasta dla tych działań. Natomiast Anna Orchowska-Smolńska i Anita Jaśkiewicz-Sojak wskazują na pilną potrzebę ochrony gdyńskiej architektury portowo-przemysłowej, która ciągle jeszcze napotyka na szereg barier. Z kolei trudności i sukcesy związane z ochroną krakowskich budowli okresu międzywojennego przedstawiają Andrzej Białkiewicz i Małgorzata Włodarczyk, a przekształcenia związane ze zmianą użytkowania budynków na terenie Górnego Śląska relacjonuje Justyna Wojtas. Na zakończenie tomu znaleźć można ciekawą informację Jana Lorysia o międzywojennych zbiorach Muzeum Polskiego w Chicago

Rekomendując Czytelnikom tę książkę nie sposób pominąć bardzo ważnego faktu dla ochrony polskiego dziedzictwa architektury modernistycznej, faktu z którego możemy i jesteśmy dumni. We wrześniu 2007 r. zespół gdyńskiego Śródmieścia wpisany został do rejestru zabytków. Jest to „najmłodszy” zespół śródmiejski, który zyskał taki status w dziejach konserwatorstwa – wydarzenie bezprecedensowe w skali światowej. Stanowi ono bezsprzecznie sukces gdyńskiego środowiska naukowego i konserwatorskiego, a także sukces samorządowych władz Gdyni, które w tym wydarzeniu zobaczyło wielką szansę dla promocji oraz rozwoju miasta.

Maria Jolanta Sołtysik

* * *

Zarówno zorganizowanie międzynarodowej konferencji jak i opublikowanie materiałów pokonferencyjnych pod tytułem „Modernizm w Europie – Modernizm w Gdyni. Architektura lat międzywojennych i jej ochrona”, jest cenną i zauważoną społecznie inicjatywą władz Gdyni.

Wartości historyczne miasta, od lat były dokumentowane, analizowane, badane oraz opisywane naukowo. Pokazanie Gdyni w szerszym kontekście, na tle rozwoju architektury modernistycznej miast i krajów europejskich i w znacznie szerszym ujęciu problemowym podnosi walory miasta ukazując jego jednolitość stylistyczną.

Inicjatywa władz Miasta Gdyni świadczy o konsekwentnej współpracy wielu środowisk i spełnia wyraźną rolę w tworzeniu zasobów naukowych związanych z tematem modernizmu. Jednocześnie wychodząc poza teren instytucji naukowych pełni rolę społeczną – popularyzatorską, co z kolei jest czynnikiem i jednym z elementów ochrony posiadanych zasobów historycznych.

Wyjątkowy i cenny zasób architektury modernistycznej Gdyni, zaawansowanie badań w połączeniu z pozytywnym nastawieniem władz, doceniających fundamentalne znaczenie tej spuścizny dla kreowania tożsamości miasta i dostrzegających w niej zarówno problemy do rozwiązywania, jak i siłę napędową rozwoju miasta, wysuwają Gdynię na czoło polskich miast w podejmowaniu inicjatyw i popularyzowaniu architektury epoki modernizmu. Osiągnięcia związanego z miastem środowiska naukowo-konserwatorskiego predestynują Gdynię do miejsca cyklicznych spotkań środowisk zainteresowanych architekturą modernistyczną i forum wymiany wyników badań, myśli i doświadczeń w tej społecznie użytecznej i rozwojowej specjalizacji architektoniczno-konserwatorskiej. Pozwoli to uczynić z Gdyni liczący się w skali ogólnoeuropejskiej ośrodek studiów nad architekturą modernistyczną i jej ochroną.

Za osiągnięcie gdyńskiej konferencji należy uznać autentycznie poszerzony i pogłębiony wymiar identyfikacji ogólnokrajowych i międzynarodowych odniesień modernistycznej architektury Gdyni i kształtowanie nowej perspektywy ich widzenia. Już nie ograniczonej do poszukiwania bezpośrednich powiązań, lecz wynikającej z nakierowania dążeń badawczych na osiąganie, bardziej niż dotychczas całościowego obrazu architektury i urbanistyki modernistycznej w skali europejskiej, a nawet globalnej i w tych ramach znajdowania miejsca dla zjawisk lokalnych. Dla miejscowych społeczności, które zobowiązane są do otoczenia ich opieką – pierwszoplanowych. Dążenie do uchwycenia całości założeń ideowych, cech i właściwości architektury, powiązanych w system procesowych oddziaływań, w istotny sposób wzbogaca i koryguje dotychczasowy obraz architektury modernistycznej i racjonalizuje zagadnienia jej ochrony.

Na uwagę zasługuje zaznaczona na konferencji postawa traktowania architektury modernistycznej jako wspólnego, ogólnoludzkiego i w bliższym planie, ogólnoeuropejskiego dziedzictwa kulturowego, przy zachowaniu szacunku dla regionalnych odmian i chęci ich zgłębiania. Takie podejście jest szczególnie ważne w Europie Środkowej i Wschodniej, gdzie zmiany granic państwowych po I i II wojnie światowej oraz w ostatnich czasach, dokonywały cięć, zmian kulturowej orientacji oraz statusu historycznie ukształtowanych regionów, wywołując specyficzne problemy ochrony dziedzictwa takich obszarów. Z satysfakcją zatem odnajdujemy w tomie ujęcia badawcze architektury modernistycznej „ponad podziałami”: Dolnego i Górnego Śląska, Białorusi, Prus Wschodnich. Prezentacje modernistycznej architektury Słowacji i Łotwy ujawniają nieznane wcześniej analogie z rozwojem architektury modernistycznej w Polsce, uwypuklając przodującą rolę modernistycznej architektury Niemiec, Holandii i Francji, a zarazem szerszą wspólnotę kulturową obszarów europejskich, bez powierzchownego rozpatrywania jej w kategoriach wpływów.

Ochrona dziedzictwa architektury modernistycznej jest obecnie obszarem dużej aktywności, na którym należy w nadchodzących latach oczekiwać szczególnej kumulacji wysiłków teoretycznych i działań praktycznych. Architektura modernistyczna dostarcza konserwacji zabytków, i szerzej ochronie dziedzictwa kulturowego, wyzwań wcześniej nieznanych, wywołuje potrzebę nowych narzędzi, ujęć oraz modeli postępowania, a nawet modyfikacji zasad, ze względu na masowość tej architektury, skalę zadań, odmienne widzenie zagadnień funkcji, konstrukcji i formy. Dlatego tak ważne są, liczne w publikacji, postulaty naukowego i obiektywnego rozpoznania wartości architektury modernistycznej i odpowiedź na pytanie – co chronić? Doniosłe znaczenie ma też przedstawienie licznych przykładów działań praktycznych w różnych krajach oraz poszukiwania różnych dróg ochrony i zachowania architektury modernistycznej.

Życząc inicjatywie gdyńskiej kontynuacji i rozwoju, chcemy też wyrazić nadzieję, że szeroko rozumiany „sponsoring” konferencji i wydawnictwa, będący alternatywą dla współcześnie organizowanych, wysokopłatnych konferencji naukowych, będzie miał wpływ na dobór zapraszanych autorów a w konsekwencji na utrzymanie wysokiego poziomu przedsięwzięcia.

Recenzenci

Romana Cielątkowska
Jadwiga Roguska

Spis treści

Wprowadzenie

CZEŚĆ 1

Wzorce i ikony modernizmu lat międzywojennych w architekturze i urbanistyce	11
Wanda Kononowicz <i>Oblicza modernizmu w urbanistyce europejskiej pierwszego trzydziestolecia XX wieku, na przykładzie Wrocławia</i>	13
Jadwiga Roguska <i>Koncepcje centrów wielkich miast w okresie międzywojennym i powojenne kontynuacje</i>	21
Andrzej K. Olszewski <i>Amerykański streamline a europejski modernizm</i>	31
Henrieta Moravčiková <i>Funkcjonalizm w Słowacji – narzędzie nowoczesności i odrodzenia narodowego</i>	37
Eugenij Morozow <i>Modernizm w architekturze białoruskiej lat 1920-1930 – cechy ogólnoeuropejskie i osobliwości regionalne</i>	45
Renāte Čaupale <i>Art Déco i neoklasycyzm w architekturze lat 1900-1930 na wybranych przykładach Łotwy, Polski i Czechosłowacji</i>	51
Weronika Wiśniewska <i>Willa Cavroix w Croix Mallet-Stevensa - dziedzictwo architektury XX wieku</i>	59
Magdalena Mostowska <i>Polityka miasta i awangarda architektów. Przedwojenny modernizm na przykładzie Rotterdamu</i>	63
Maria Jolanta Sołtysik <i>Modernizm gdyński – modernizm europejski. Inspiracje i analogie</i>	69
Jakub Lewicki <i>Plany rozbudowy Gdyni wykonane pod kierunkiem Romana Felińskiego na tle działalności urbanistycznej architekta</i>	81
Aleksander Buriak <i>Między dwoma biegunami</i>	91
Joanna Olenderek <i>Modernizm w Gdyni – modernizm w Łodzi. W poszukiwaniu odniesień stylistycznych w architekturze</i>	95
Grażyna Kodym-Kozaczko, Mieczysław Kozaczko <i>Plan ogólny zabudowania Poznania (1931-1939) na tle europejskiej teorii i praktyki budowy miast</i>	105
Hanna Grzeszczuk-Brendel <i>Architektura Powszechnej Wystawy Krajowej (1929) a architektura lat 30-tych. Transfer idei modernistycznych</i>	115
Ryszard Nakonieczny <i>Awangardowe gmachy publiczne na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym (1922-1939)</i>	125
Jan Salm <i>Modernizm w architekturze Prus Wschodnich. Wstęp do badań</i>	135
Waldemar Affelt, Aldona Nocna <i>Ciechociński Park Zdrowia, czyli „miniatura morza południowego” (1932-2001)</i>	143
Adam Maria Szymski <i>Architektura epoki modernizmu – próba diagnozy</i>	149

CZEŚĆ 2

Ochrona architektury modernistycznej – teoria i praktyka	159
Bogusław Szmygin <i>Ochrona architektury modernistycznej – współczesna teoria i praktyka</i>	161
Marcin Gawlicki, Tomasz Błyskosz <i>Strategia ochrony zabytkowej architektury modernistycznej w Polsce – zarys problemu</i>	169
Maria Jolanta Żychowska <i>O potrzebie zachowania architektury modernistycznej w Polsce</i>	179
Jos Tomlow <i>Propozycje rewaloryzacji bauhausowskiego osiedla Törten w Dessau (1926-1929)</i>	187
Mark Watson <i>Beton, stal i szkło. Adaptacja architektury przemysłowej w Wielkiej Brytanii</i>	195
Zuzana Labudová <i>Problemy ochrony architektury międzywojennej w Koszycach</i>	201
Jadwiga Urbanik <i>„Dzieło całościowe” (Gesamtkunstwerk) w rewaloryzacji architektury modernistycznej</i>	207
Robert Hirsch <i>Ochrona i konserwacja zabytków modernistycznych Gdyni – wybrane przykłady z działalności samorządu</i>	217
Anna Orchowska-Smolińska, Anita Jaśkiewicz-Sojak <i>Modernistyczna architektura przemysłowa i jej ochrona – na przykładzie portu gdyńskiego</i>	231
Andrzej Białkiewicz <i>Współczesne wymogi i potrzeby, a wybrane zagadnienia realizacji konserwatorskich budowli modernistycznych</i>	243
Małgorzata Włodarczyk <i>Budynek przy ul. Dunajewskiego 8 w Krakowie zwany „okrętem”</i>	247
Justyna Wojtas <i>Zespoły mieszkaniowe miast Górnego Śląska z lat 1921-1945 wobec współczesnych wymagań użytkowych</i>	251
Jan Loryś <i>Muzeum Polskie w Chicago i jego zbiory z Pawilonu Polskiego w Nowym Jorku w 1939 roku</i>	261
Fotorelacja z konferencji	265
Przykładowe projekty archiwalne budynków modernistycznych Gdyni	268

■ **Część pierwsza**

***Wzorce i ikony modernizmu lat międzywojennych
w architekturze i urbanistyce***